

*p-îngă*¹⁾ *ré(ę)că*²⁾. *A fâcu căs*³⁾. *Iăști mulț acúma acólo, iăști mǔltă țigăńlii*⁴⁾.

E. PETROVICI

4. NOTE ISTROROMÂNE

În cursul cercetărilor dialectale pe care le-am întreprins în vara anului trecut la Români din Istria, în comuna Seiane (Jejá'n), am reexaminat — cu unul din subiectele cu care am lucrat acolo, cu Ive Doricich, de 25 de ani — lista de cuvinte pe care Matteo Bartoli, a urmărit-o acum treizeci de ani, în toate localitățile istroromâne, și pe care a publicat-o Sextil Pușcariu în *Studii Istroromâne*, vol. III, p. 99—141. Am întreprins această investigație (repetăm, numai asupra graiului din Seiane, și cu ajutorul unui singur informator), cu scopul de a vedea ce schimbări s'au produs — în curs de trei decenii dela cercetările atât de pricepute ale ilustrului lingvist italian — în alcătuirea acestei liste și în aspectul fonetic al elementelor care o compun.

Expunem mai jos, în ordinea alfabetică a formelor dacoromâne la care se referă, notele noastre. Aceste note scot la iveală sinonime care lipsesc la informatorii lui Bartoli. În cea mai mare parte aceste sinonime sunt (probabil) inovații în graiul din Seiane. Am numărat 72 de asemenea atestări nouă. Aceste, adăugate la cele câteva cazuri (în număr de 9) de atestări de sensuri deosebite față de listele lui B., sau de pierderi de cuvinte, sau de forme (22 în total), pot fi de folos studiilor noastre de geografie lingvistică și în special de lexicologie. Notele noastre remarcă apoi un număr (de 31) de pronunțări deosebite față de cele semnalate de Bartoli.

¹⁾ « Pe lângă ».

²⁾ « Râu » < sârb. *reka* « idem ».

³⁾ « Case ».

⁴⁾ Materialul de mai sus, cu excepția formelor precedate de [II] a fost cules dela *Stánojě Stánjović*, poreclit *Stan a lu Puršé'l*, de 30 de ani: *am trejzǎ's' dǎ aǐ*. A învățat la școală *doi aǐ: scriu cărții*. Părinții îi sunt *d-ași dîn sat*. Tatăl său e *coritár*. Subiectul e și el tot *coritár*, dar lucrează și la cariera de piatră de lângă sat: *lucrész im maǐdán* (sârb. *maǐdan* « mină »).

Formele precedate de [II] au fost auzite dela subiectul al doilea, *Dragol'ub Vasílcović*, de 17 ani. La școală a umblat *treǐ aǐ*. De când a părăsit școala a fost cioban: *am pǎzít crǎpilișe meǎlișe*.

Evident că e cu neputință să se deducă din comparația notelor noastre cu lista lui B. măsura transformării graiului din Seiane în trei decenii. Se poate avea totuși un indiciu. « Inovațiile » în graiul informatorului nostru și pronunțările deosebite ne indică ritmul grăbit în drumul spre slavizare a fraților noștri din Seiane: partea covârșitoare a « inovațiilor » și a rostirilor deosebite se explică prin slavi și numai în extrem de mică măsură prin influență italiană. Avem astăzi, cu materialul de limbă cules pentru Atlasul lingvistic român, o imagine amplă asupra graiului actual din Seiane. Examinarea acestui graiu, ne va da puțința să stabilim cu exactitate stadiul lui actual și măsura romanității sale actuale, ca mijloc de înțelegere între membrii care alcătuiesc cea mai curată comună românească sub raportul etnic: Seiane.

adevăr: (atestă și) *ie za siyúrno* (= « e drept » < cr. *si g u r n o*, idem); *ai za siyúro* (= « e adevărat » < it.);

aer: (neagă *aier bur* (?);

alaltăieri: (atestă) *ča moăńt'e zi* (formă auzită de Maiorescu);

alaltăseară (atestă) ***ča moăńt'é seęę* ;

alb: (pronunță) *á'bo* (una din puțințele forme în care am auzit un *-u*, respectiv un *-o* final șoptit);

albină: (pronunță) *al'bira* (cu *l'* muiat, pentru care cf. S. Pușcariu, II § 77);

amănat: (pronunță) *amăńt* (deci cu *á > ă* și cu *ă* protonic nesincopat, ca la S. Pușcariu, II 203);

apăra: (atestă), *apară'*; *io me oăparu* (atestat de Byhan, p. 187 și considerat de S. Pușcariu, II, p. 234, ca dispărut din graiul istromân);

apoi: (neagă (*mai*) *apoi*; admite restul);

arbore: (neagă pronunțarea *hárbur*; neagă și sensul de « albero » dat lui *lemna*, care însemnează « lemnul de pus pe foc, lemnul de construcție »; atestă) *oă'rbulu de vapór* (= « l'albero della nave »); — *șoă'd*, pl. *șoă'd dure*;

asin: *á'siru*;

asină: *á'sirițe*;

astară: (atestă) *oă's^ara* (= « astăseară »);

așterne: (neagă *rastehni*, care însemnează « răstigni »; atestă) *rastri'*;

- azi dimineață:** (pronunță) *seyútra*;
- bătrân:** (atestă și) *starăt* (: cr. *stàrac* = « moșneag »);
- bea:** (*surbi'* se zice, ironic, și despre om);
- berbece:** (pronunță) *bîrbêce*;
- blăstăma:** (atestă) *psuî'* (; neagă *suî'*);
- bucată:** (atestă și:) *lic* de cărne (: cr. *lik*, -ka « bucată »);
- butoiu:** (atestă și:) *bari'la* (: it. *barile* = « butoiaș »; cunoscut și la Sloveni, *baril*, idem, J. Valjavec, *Slovar slov-ital.* s. v.).
- căldare:** (pronunță:) *tuortele* de *cadôârê* (formă neatestată la Byhan și nici la Pușcariu);
- câmp** (neagă pronunțarea *câmpâne*; rostește:) *campôâ'ne*;
- câne:** (neagă *brecu*);
- cap:** (neagă *glava*);
- căprar:** (atestă) *cozôâr* (: cr. *kozar*, idem);
- cărbune:** (neagă forma *crburi deârpe*; rostește:) *cȳburi deârpi* (pentru care cf. S. Pușcariu, II, p. 143);
- carte:** (atestă și:) *ȳârta* (cu sensul de « scrisoare », ca și dr. și ar. *carte*; forma ir. e din cr. *harta* idem; Th. Capidan, în DR. I 335-6, crede că sensul de « scrisoare » al slav. *kniga* este un calc după românește; forma cr. *harta* e un împrumut românesc, reluat de Istroromâni);
- casă:** (atestă:) *prope de coâsa* (deși ne-am aștepta să avem, în acest caz, *de coâse*, cf. S. Pușcariu, II § 21);
- cer « cielo »:** (atestă) *čer* (numai în sens de « cerul gurii »);
- cerbice:** (pronunță:) *čerbi'ce*;
- ciccer:** (neagă *čicer*; atestă:) *fara â'pa* (alături de:) *ăntrey* (despre vin);
- coace:** jo puru păre *cuoče*; când *ie cuopta*, s-aw speci't ali, *ie cuopta*;
- coastă:** (neagă sensurile: *costa* = « ossa » și *uosele* = « costola »);
- cot:** (atestă și la J. :) *cúwetu*;
- crăpa:** (atestă și la J. :) *crepâ* (= « a muri » despre animale și — glumet, ca în ital. — și despre oameni);
- cuc:** (pronunță:) *cúcavița* (precizând că numai la Mune se zice *cúcovița*);
- cumnat, cumnată:** (neagă forma *cumnâ'ta*);
- cunună:** (atestă forma:) *crúna* (și neagă *crona*);
- cusutură:** (neagă forma *săv*; rostește:) *șăvu*;

- euteza: (pronunță:) *nu se cute'za furaséi*;
- euvânt: (pronunță:) *beseđa* (ca la Byhan, 192);
- deget: (pronunță:) *jăjet*;
- deochia: (atestă și forma:) *io m-am ducl'ă't*;
- deschide: (neagă forma *raşcl'i'de*);
- desculț: (atestă și la J.): *rascuț* (cu forma originală a prefixului slav, *raz-*);
- desculța: *rascuța*;
- despărți: (atestă și:) *razđieli'* (formă mai apropiată de ceea a cr. *razdieliti* cu același sens);
- despoia: (pronunță:) *raspul'ă'* (cu *-ă'*, nu cu *-a*);
- dimineată: *domaręta*;
- douăzeci (și doi): (pronunță:) *dvaışet și doi* și *dva'ışet și doi*;
- fag: (rostește:) *o búcva* (cu *-a* nu cu *-e*);
- fecioară: (atestă:) *fętina țelița* (ca și în vechea românească și uneori popular și azi: *fată fecioară*);
- foaie: (atestă:) *pęna și frunza* (că tirera);
- foame: (atestă:) *fóme*;
- frământa: (atestă și la J.) *mişęé*;
- frică: (și:) *io âm frica* de urs;
- fugă: (atestă și la J.) *fúya*;
- furnică: (neagă forma *furmiga*);
- ghiață: (atestă:) *gl'ă'ța*;
- ghindură: (accentuează:) *γl'i'ndura* și *γl'indúra*;
- gree: (neagă forma *greg*; rostește:) *γrč* pl. *γrč* (< cr. *grk*);
- greer: (atestă) *čwirč'i'c* (cuvânt atestat la Byhan, 372: *tšrtsek* < slov. *č r' č ě k*; forma noastră e luată din cr. *č v r č a k*);
- greu: (neagă sensul de «difficile», care e) *tęşco* (< cr. *težko*; la Puşcariu, I 18/13 și II, 210, se dă forma *tesco*);
- gusta: (atestă și:) *pocusi'* (= «a gusta vinul», atestat la Byhan, 312);
- iarbă: (neagă forma *iă'rova*);
- iască: (pronunță:) *iă'sca*; (atestă și:) *cresi'la* (< cr. *kresilo* «schânțele»; în slov. «amnar»; slov. *creilna goba* = «iască»);
- iederă: (atestă la J.) *bysl'ă'n*;
- iepure: (neagă forma *l'épure*);
- îmbrăca: (rostește:) *ăveşti'*;
- înainte: (pronunță:) *riéht'e*;

încântă: (atestă:) *ducl'ă* (cf. mai sus, s. de ochia; evoluția de sens se datorește sensului dublu, de « a vrăji, a fermeca » și de « a deochia » al cr. -slov. o č a r a t i);

înehega (atestă la J.) *lâpte poșcuti't* (cu grupul *sc > șc*, pentru care cf. Pușcariu, II, p. 120);

închide: (atestă și) *ăñcl'i'de*;

inel: (rostește) *arié* (cu *-é* nu cu *-ê*);

înfășa: (neagă forma *ănfășei*; rostește:) *ofășei* (cu negativul:) *rasfășei* (derivat cu prefixul *o-*, pentru care cf. Pușcariu, II, 205);

îngheța: (atestă și:) *âpa s-aw zaledit* (< cr. *z a l e d i t i s e*, idem);

înneca: (neagă *uçide*);

înnegri: (atestă și:) *počrni'* (< slov. *p o č r n i ' t i*, idem);

înșela: « a pune șaua »: (atestă) *pure tâ'rnița*, ali *sela poc că'*;

între: (neagă *ăntru*; rostește) *ăntre*;

judeca: (atestă și:) *judikéi*;

june: (atestă și:) *dečco* (< cr. *d j e č k o* idem) și *faluót* (< triest. *f a l o t o* = « scampaforca », « ștregar »);

lac: (atestă la J.) *lă'c*; *îézer* (= « iaz »);

lături: (atestă și la J.) *pomiș* (< cr., slov. *p o m i j e*, idem);

lemn: (neagă sensul de « Baum » și atribue acela de « Holz » formei) *leámna*; *lemăn*;

linge: (atestă și) *oblizéi* (direct din cr., slov. *o b l i z a t i*, fără amestecul lui *linje*, pentru care cf. Pușcariu II p. 223);

lume: (neagă *pre lume*);

luni: (neagă forma *luri*);

mie: (neagă *mil*; cunoaște numai:) *tă'wjînd* (< germ. *t a u s e n d* și) *tisút'* (< cr. *t i s u é*, idem);

mincinos: (atestă și la J.) *lajl'i'w*; (atestă și:) *sl'i'păt*;

minte: (atestă și:) *mi'sla*;

noapte: (neagă pronunțarea; rostește:) *tóta nópta*;

nucă: (atestă) *nucu* (= planta și fructul, ca în ital. *n o c e*, slov. *o r e h*; cf. și analogia lui *mer*, pentru care cf. Pușcariu, II, p. 220);

păcurar: (neagă *pecurâr*);

pântece: (neagă lui *ștúmihu* sensul de « pântece »);

paște: (atestă la J.) *pă'ște* oile (cu *șt* nu cu *st*, ca în alte localități, la Bartoli);

- poimâne: (atestă numai:) *că ăta zi* (și neagă restul);
 purcél: (atestă) *porkič*, plur. *porčič*;
 râie: (atestă și la J.) *cră'ste*;
 săpun: (pronunță) *jă'ifa*;
 șarpe: (neagă pronunțarea *sârpe*; pronunță:) *șă'rpe*;
 șase: (neagă pronunțarea *șășe*; pronunță:) *șă'se*;
 seaun: (atestă și:) *catr'i'da* (cf. ven. *c a t r e d a*, id.);
 simți: (atestă) *ăwdu* o ră'na (= « simt o durere »; calc după ital. *s e n t i r e* = « a simți » și « a auzi »; — remarcabilă extensiunea de sens dela « rană » la « durere »);
 spate: (neagă pronunțarea *șpă'te*);
 surd: (neagă existența lui *surd*);
 turturea: (atestă:) *jîna* (< cr. *ž u n a* « gheonoaie »);
 umed: (atestă și:) *fă'itno*;
 vechiu: (atestă și:) *starătu* (dar neagă *stă'rațu*; cf. *bătrân*);
 venin: (atestă și:) *strup* (< slov. *s t r u p*, idem);
 vie: (atestă și:) *rúja*;
 vultur: (rostește:) *pel'uji'na* (= uligaie);
 zadă: (rostește:) *zêda* (cf. Pușcariu, II 220);
 zeamă: (neagă forma *jema*; rostește) *zema*.

ȘT. PAȘCA

BCU Cluj / Central University Library Cluj